

ZER DA BARRUTIAREN «ALEIZAKO»?

Orain sei bat urte atera nuen RIEV-n lantxo bat Barrutia aramioarraren «Acto para la Noche Buena» euskerazko antzerkiaren edizio kritikoa aipatuz. Latxaga (J. M. San Sebastián) apaiz jauna zan edizio orren prestatzaille. Apaiz jaun oni beste askok billatu eta aurkitu ez zuten zoriona gertatu zitzaion. Atzerrian zebillala, otozotoan, berak billatu ere gabe, antzerki orren manuskritoa begien aurrean gertatu eta erosi egin zuen.

Urtebete lenxeago plazaratu zen Barrutiaren euskal-lan orren edizio bat, «edizio kritikoa» zalakotzat. Edizio au egin zutenek nik ez dakit nola artu zuten «ausartzia» ori, manuskritoa aurkitua izan zelako berri zekitela, aurkitzailleak argitara emateko asmoa zutela jakin ondoren. Nolabait zabal zebillan berri ori, beintzat. Edizio kritikorik nola egin zezakeren, Barrutiaren manuskritoa ikusi eta ezagutu gabe? Leia geiegitxoz ibilli zirela argi dago. Benetako edizio kritikoa, izatekotan, Latxagak eman ziguna da.

Edizio onekin, nere lantxo artan usterik onenaz aitortu nuen Barrutiazaleek beren atsegiña eta zoriona erakutsiko zutela. Orain aitortu bearko det ez naizela igarle ona gertatu, ezpaitut aien gogoa berotzen ikusi. Ain irazekoa, udaldiko euri-zaparradatxo utsa, gezurrezkoa ote zen, bada, askoren lentxoagoko gogo beroa?

Gaur, Latxagari esker, or daukagu Barrutiaren benetako antzerkia, idazlearen eskutik atera zen bezalakoa, aren *Gaboneko Ikuskizun* jatorra. Or ageri zaizkigu leengo kopiek zeuzkaten utsak argi samar, bai Gerra jaunaren kopiarenak eta, jakina, bai Azkuek Gerrarenetik *Euskalzale* astekarian emandako edizioarenak. Eta or ikusten ditugu kritiko eta maxiatzaille batzuk, Azkueri ez dakit nolako «ausartziak» egozten zizkietenak, eurok izan dira ausartagoak Barrutiaren testoari gogoak eman dizkien ikutu eta orrazketak egiten. Barrutiaren lana, Azkuek eman zuen bezala, osoago eta jatorrago daukagu askotan aren masiatzaillek atera dituzten edizioetakoak baiño. Baiña kritikalarri zorrotzak gero mutu gelditu dira eta ez dute beren ausartziarik aitortu. Askorentzat, oraindio, Barrutiaren benetako edizio kritikoa kritikatzaille eta masiatzailarena izango da, ez Latxagak manuskritoaren fak-simil eta guzti atera duena.

Kritiko oiek aldatu baiña manuskritoan argi gelditzen den itz baten adiera argitu edo, beintzat, aztertu nai nuke emen: *aleizako* arako «Beltranikotxo, aleizako esaminadorea» bertsokoa. Gure kritikoak ez dute or zalantzarik izan. Beren ustez, *aleizako* gaizki dago eta zuzendu egin dute eta «eleizako» biurtu.

Gerra jaunak eta Azkuek ez zuten, bear bada, ulertu zer zetzan *aleizako* itz orren azpian, baiña aldatu bear zutenik ez zieten buruak eman. Aurkitu zuten bezala utzi zuten, ez zuten ezer zuzendu bearrik ikusi. Batak eta besteak geroko kritikoak baiño itzal andiagoa zioten aurrean ikusten zuten itz idatziari.

Zer da, bada «aleizako»?

Baiña galdetu dezaiegun *eleizako* irakurri nai izan dutenei: badakizue zer izan daiteken «eleizako esaminadorea»? Inork ez digu azaldu. Inork antzik emango al dio zer den? Elizan ez da ezagutzen «esaminadore» eginkizunik duenik. Eta balitz ere, ez dugu ikusten nondik nora eta zergatik zegokion olako izenik Beltranikotxori elkarren artean zerabilten autuan edo elkar-izketa artan. Nondik nora izan bear Beltraniko artzaia an «eleizako esaminadore»?

Galdera egoki dator: «Aleizako» itz orrek nora garamatza? Zer esan nai digu? Nik nere RIEV-eko artikulu artan, manuskritoa aurrean nuela ona zer idatzi nuen: «Argi dago *aleizako* dela» baiña au ere gañeratuz: «bear bada, «aleitzako» irakurri bear genduela, «Barrutiak Z eta TZ ezpaititu berezten».

Izan ere, *bioza*, *izuli*, *ukazen*, *argitzen* eta ola idazten du eta ez biotza, itzuli, ukatzen, argitzen. Beraz Barrutiaren itz ori *aleitzako* irakurri dezakegu, edo bearko degu. Ortik jo bear dalakoan nago itz ori ulertzeko.

Eta zer da itz orrek esan nai duena? Itz orren kakoa lenengo bi edo iru silabetan daukagu: *aleitz* edo *aleitza*, azkenengo -ko ori izenondoak eta sortzeko -ko atzizkia baizik ez denez. Eta zer da *aleitz*? Bi edo iru iturri baditugu zer esan nai duen jakiteko. Azkuek bere Iztegiaren geigarrian edo eraskiñean jasoa dauka, Oiñati aldean jasoa nonbait. Eta zer dio? *Al cálculo* zerbait saltzea eta olako zerbait esan nai duela.

Beste iturri bat Kandido Izagirrek emana degu. Esan bearrik ez, au ere Oiñati aldekoa degula, Oiñati inguruko euskal-iztegi eder aberatsaren biltzaille argia. Izagirrek *aleitzi* eman digu onelako esaera baten barruan sartuta: «Aleitzi esan dot: lo he dicho a ojo de buen cubero». Bi itz eta esaerok *Diccionario de Autoridades* delakoan sartuta dauzkagu. Nik irugarren iturri bat erantsi dezaket. Beñ Goieritar batekin bidez ninjoala, eta ez zen berau edozein, Unibertsitate ezagun bateko buru nagusi baizik, auxe entzun nion: Gure errian askotan erabilten ditugu onako esaerok: *aleitzian* esan, *aleitzian* neurtu, *aleitzian* jo, *a ojo de buen cubero* esateko. Au ere beste bi iturriak sendatzera dator. Beraz *aleitzako esamina-doreak* gutxi-bera gorako aztertzaile edo kontu-artzaillea esan nai du.

Antzerkiaren barruan testo inguruari begiratu ezker, bete-betean orixe esan nai duela dirudi. Beltranikotxo artzaia arri ta zur egiñik dago misterio andi bat, aingeru bat ikusten duela-ta, beste artzaiek arrimen eta zoramen berdiña erakusten dutela.

Ene lagunak, onela asi da Lorentzo artzaiak:
«Ene lagunak, zer ete dogu arako misterioa?
Txoriak legez, egoak dakarz, dulzea bere aoa.
Zorionian juntadu gara guztiok leku batera,
Angeruzko exerzituak xasi dira lurrera».

Ola dio artzai batek. Beltranikotxo beste artzaiak baño ia arituago eta zoramenak artuago agertzen da ikusten duenaren aurrean:

«Angerua dok, eztok gizona.
Aren abegi ederrak
duda baga benzizen ditu
kanpoetako eperrak».
Kantore asko arkuzen dira
Jerusalengo tenploan;
Musika dulzeagoa dago
angeru onen aoran.

Graziosok artzaion arimen eta zoramen ori irriz eta ixekaz artzen ditu, eta Beltranikotxorentzat ondoko zirto laburra baiña gogor au dauka:

«Beltranikotxo, aleitzako esaminadorea;
no se hizo para los asnos estimakatz dulzea».

Esango balio bezala: I, txotxoloa aiz, ala ola, alde alde eta gutxi gora bera baizik gauzak astertzen eta ikusten ez dakiana. Iretzat ez zegok olako gauzarik ikustea!

Graziosok eta Txatok era berean irri eta ixeka egiten diote artzaiek ikusten dutelakoari, eta auxe da Graziosok Beltranikotxori esan nai diona: *aleitzian* ari dela, zer esaten duen ongi ez dakiela. *A ojo de buen cubero* itz egiteko baizik ez dela.

Nik ez diot *aleitzako* orri beste adierarik aurkitzen. *Aleitz* edo *aleitzi* ortatik sortua eta izen ondo egiña da, gauzak aztertzeke eta epaitzeke argi gutxiko esaminadorea dela esateko.

RIEV-eko artikulua idatzi nuenean orixe izan nuen gogoan, baiña esan gabe utzi nuen. Gogon daukat, artikulua ori idatzi berritan, Mitxelenaganik, beste norbaiten bitartez, Urkjo Mintegia-
ren Urtekarira lantxoren bat bialtzeko deia etorri zitzaidala; bear bada an *aleizako* oni datxikon argibideren ematea nai zuela etorri zitzaidan neri gogora. Baiña ortarako ez nuen astirik artu al izan.

Orduan egin ez nuena, RIEV aldizkarikoa idatzi nuenean go-
goan izan eta esan gabe utzi nuena, emen dauka KARMEL-en irakurleak gaur. Barrutiak *aleizako* idatzi zuen itz orri ez diot nik beste argibide aurkitzen. Ez da, beintzat, iñolaz ere *eleizako*.

L. Akesolo